บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

ในการวิจัยเพื่อศึกษาถึงความคิดเห็นของผู้นำชุมชนต่อการดำเนินงานโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง ศูนย์จัดการต้นน้ำกก จังหวัดเชียงราย ครั้งนี้ อาศัยการศึกษาจากเอกสาร ทฤษฎีแนวคิดของนักวิชาการ และผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1. โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง

2.2. ทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดเห็น

2.3. แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ

2.4. งานวิจัยและงานเขียนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

2.1 โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง

ความเป็นมา

รัฐบาลได้ตระหนักถึงการลดลงของคุณภาพและปริมาณทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ป่าไม้ภาคเหนือ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของแม่น้ำสายสำคัญๆ และเชื่อว่าในระยะเวลาอันสั้นพื้นที่ป่าไม้จะตกอยู่ในสภาวะวิกฤตอย่างแน่นอน จึงได้สนับสนุนให้มีการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนด้านป่าไม้ขึ้น โดยให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์รับจัดทำแผนงานโครงการแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามแผนแม่บท เพื่อการพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง พ.ศ. 2535 – 2539 ร่วมกับสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ โดยประสานงานกับสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

แนวความคิดการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติตามแผนแม่บทฯ ได้เน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมดำเนินการตามหลักการและแนวทาง “ให้คนอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม (ดิน น้ำ ป่าไม้) ได้อย่างสงบสุข” โดยสิ่งแวดล้อมยังคงสมบูรณ์ควบคู่ไปความมั่นคงถาวรของชุมชน และสามารถจัดการทรัพยากรได้อย่างถูกต้องเหมาะสมโดยชุมชนเอง (โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง, 2535 :1)

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกรมป่าไม้ ได้นำโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงเข้าร่วมในแผนแม่บท ตามแผนงานของโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่ ในระยะเวลา

5 ปี (พ.ศ. 2535-2539) และมอบให้ส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำเป็นผู้รับผิดชอบ ในระยะแรกดำเนินการในพื้นที่ 6 จังหวัดภาคเหนือ คือ จังหวัดน่าน, จังหวัดพะเยา, จังหวัดเชียงราย, จังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดตาก จำนวน 100 หมู่บ้าน และในระยะที่ 2 ตามแผนแม่บท เพื่อพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อมและควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2540 - 2544) โดยขยายพื้นที่โครงการฯ เพิ่มอีก 1 จังหวัด คือจังหวัดลำปาง และในปี 2540 เพิ่มพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมายอีก 30 หมู่บ้านรวมทั้งหมด 130 หมู่บ้าน

วัตถุประสงค์ของโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง

1. วัตถุประสงค์หลัก

เพื่อพัฒนาความรู้ และสร้างจิตสำนึกให้ประชากรบนพื้นที่สูง ให้มีความรู้ความเข้าใจประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่าไม้) ทั้งยังสามารถวางแผนการจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและเหมาะสม สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน อันจะส่งผลให้เกิดความมั่นคงแก่ชุมชน และสิ่งแวดล้อม ตลอดไป

2. วัตถุประสงค์เฉพาะด้าน

2.1 การประชาสัมพันธ์ และฝึกอบรม เพื่อให้ประชากรมีความรู้ ความเข้าใจในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่าไม้) อย่างสมดุลและมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการอนุรักษ์ และจัดการโดยชุมชนเองอย่างต่อเนื่อง มั่นคงถาวรตลอดไป

2.2 วนศาสตร์ชุมชน

2.2.1 เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ข้อมูลทางเศรษฐกิจ สังคม และนิเวศในการตัดสินใจในการวางแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ได้อย่างเหมาะสมและสมดุล โดยชุมชนเอง

2.2.2 เพื่อให้ชุมชนมีจิตสำนึก ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีส่วนร่วมในการเพาะชำกล้าไม้ การปลูกป่า และการป้องกันรักษาป่า

2.2.3 เพื่อจัดตั้งกลุ่มองค์กรด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในหมู่บ้านเป้าหมายและพัฒนากลุ่มองค์กรดังกล่าวให้มีศักยภาพมากขึ้น

เป้าหมายการดำเนินงานโครงการฯ

โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง จัดอยู่ในแผนงาน อนุรักษ์ป่าไม้ มีเป้าหมายการดำเนินงานที่รับผิดชอบดังนี้

1. สร้างความเข้าใจด้านการใช้ประโยชน์ การจัดการ การอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำป่าไม้ โดยการประชาสัมพันธ์ 130 กลุ่มบ้าน

2. พัฒนาความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ โดยการฝึกอบรมและดูงาน 130 กลุ่มบ้าน

3. พัฒนาความรู้ให้กับตัวแทนหรือองค์กรเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากร ในด้านการบริหารและวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ โดยการฝึกอบรมและดูงาน 130 กลุ่มบ้าน

4. สำรวจข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม และนิเวศ 130 กลุ่มบ้าน

5. วางแผนและกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน 130 กลุ่มบ้าน

6. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนปลูกต้นไม้ 130 กลุ่มบ้าน

7. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนป้องกันและอนุรักษ์ป่าอย่างต่อเนื่อง 130 กลุ่มบ้าน

8. ส่งเสริมและสนับสนุนการปลูกพืชแบบอนุรักษ์ดิน น้ำ และระบบเกษตรป่าไม้ 130 กลุ่มบ้าน

9. จัดตั้งกลุ่มองค์กรด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 260 กลุ่ม/130 หมู่บ้าน

10.ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนจัดทำแหล่งน้ำ 130 กลุ่มบ้าน

แนวทางการปฏิบัติงานของโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง

1. สำรวจข้อมูลโดยใช้แฟ้มครัวเรือน ทางโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง ศูนย์จัดการต้นน้ำกก จังหวัดเชียงราย ได้จัดส่งเจ้าหน้าที่ประสานงานชุมชนป่าไม้เข้าไปคลุกคลีกับชาวบ้าน เพื่อสำรวจข้อมูลทางเศรษฐกิจ สังคมและภูมิศาสตร์ และวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงร่วมกับชาวบ้าน อันเป็นพื้นฐานในการดำเนินงานเพื่อให้ทราบถึงสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านและสภาพปัญหาต่างๆ แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ เพื่อนำกลับไปชี้แจงให้ชุมชนได้เรียนรู้ถึงสภาพปัญหา พร้อมกับตระหนักถึงความสำคัญของป่าต้นน้ำลำธาร และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการบุกรุกทำลายป่าต้นน้ำลำธาร ให้ชุมชนได้ร่วมกันพิจารณาหาแนวทางในการ แก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยชุมชนเองทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการฝึกอบรมและสร้างจิตสำนึก โดยจัดให้มีการฝึกอบรมเพื่อกระตุ้นและสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชนและองค์กรในพื้นที่เป้าหมายและพื้นที่ใกล้เคียงได้ป้องกันและดับไฟป่า ให้การศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ โดยใช้สื่อทุกชนิดที่ชุมชนเข้าใจง่ายๆ รวมทั้งสภาตำบล ผู้นำทางความคิด (พระสงฆ์) ให้เข้าใจและห่วงใยป่าต้นน้ำลำธารและผลกระทบที่เกิดขึ้น

3. ส่งเสริมและสนับสนุน การวางแผนและกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยร่วมกับชุมชนและองค์กรชุมชน วางแผนกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยอาศัยรูปจำลอง (MODEL) หรือแผนที่ และเดินดูสภาพพื้นที่จริงในการกำหนดใช้ประโยชน์ที่ดินให้เหมาะสมกับสภาพในชุมชนนั้นๆ และชุมชนบริเวณใกล้เคียง โดยการแบ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าใช้สอย พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่ทำกินให้ชัดเจน และไม่มีการบุกรุกเพิ่มเติม สอดคล้องกับกฎหมายและระเบียบทางราชการ

4. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนปลูกต้นไม้ ดำเนินงานส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรชุมชนและชาวบ้าน มีความรักและห่วงใย ในต้นไม้ให้ลึกซึ้งมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยใช้หลักการทำงานอย่างมีส่วนร่วมกับองค์กรชุมชนและชาวบ้าน จัดหาเมล็ดพันธุ์ไม้ การเพาะชำกล้าไม้ การสร้างโรงเรือนเพาะชำกล้าไม้ การนำกล้าไม้ไปปลูกในพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารที่ถูกทำลายพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม พื้นที่สาธารณะประโยชน์และพื้นที่อื่นๆ รวมทั้งการบำรุงรักษา

5. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนป้องกันและอนุรักษ์ป่าอย่างต่อเนื่อง มุ่งกระตุ้นเอื้ออำนวยและสนับสนุนให้องค์กรชุมชนมีอำนาจและบทบาทหน้าที่ในการป้องกันและอนุรักษ์ป่าและควบคุมการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมกับชุมชน โดยให้จัดตั้งองค์กรป้องกันการบุกรุกป่าอนุรักษ์ อาสาสมัครป้องกันรักษาป่า โดยอาศัยกฎระเบียบของชุมชน พร้อมกับการพัฒนากฎระเบียบเหล่านั้นให้เหมาะสมในแต่ละท้องถิ่น และมีผลในทางปฏิบัติภายใต้กรอบของกฎหมาย เช่น ว่ากล่าวตักเตือน ปรับ ไม่คบหาสมาคม หรือไล่ออกจากชุมชนหรือนำส่งพนักงานเจ้าหน้าที่

6. การส่งเสริมและสนับสนุนการปลูกพืชแบบอนุรักษ์ดิน น้ำ และระบบเกษตร ป่าไม้ โดยส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้ ในการปลูกพืชที่รักษาคุณภาพดินและป้องกันการพังทลายของดิน เช่น ปลูกพืชพวกตระกูลถั่ว และพืชที่มีรากเกาะยึดดินมากๆ รวมทั้งให้มีการปลูกพืชระหว่างแถวของต้นไม้ ทั้งไม้ผลและไม้ป่าแบบผสมผสาน ปลูกขวางตามแนวลาดชันของดิน โดยไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง พยายามให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด

7. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และองค์กรหรือคณะกรรมการลุ่มน้ำเครือข่ายในระดับท้องถิ่น เช่น องค์กรหรือกรรมการลุ่มน้ำขนาดเล็ก องค์กรหรือกรรมการป้องกันการบุกรุกป้องกันป่าอนุรักษ์จากชุมชน องค์กรหรือกรรมการป้องกันและดับไฟป่า องค์กรหรือกรรมการจัดพื้นที่ทำกินและจัดสรรแบ่งเขตและสามารถกำหนดกฎกติกาชุมชนที่สอดคล้องกับกฎหมายหลักได้ ตลอดจนควบคุมให้ชุมชนปฏิบัติตามกฎกติกาของชุมชนได้

8. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนจัดทำเหมืองฝายและแหล่งน้ำขนาดเล็ก เพื่อการเกษตร โดยส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดองค์กรชุมชนเหมืองฝายขึ้น เพื่อดำเนินการจัดสร้างเหมืองฝายขนาดเล็ก ตามแหล่งน้ำของชุมชน เพื่อเก็บกักเป็นแหล่งน้ำขนาดเล็กไว้ใช้เพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง

และสามารถบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ โดยกำหนดกฎกติกา และควบคุมให้ชุมชนปฏิบัติตามกฎกติกาตามที่ชุมชนได้กำหนดไว้ได้

กลยุทธ์ในการดำเนินงาน

1. จัดเตรียมบุคลากรให้มีความรู้ ความเข้าใจ โดยการฝึกอบรมและดูงานทางด้านปรัชญา หลักการวนศาสตร์ชุมชน การทำงานร่วมกับชุมชน การเก็บรวบรวมข้อมูลการเกษตรแบบอนุรักษ์ การปลูกป่า และการจัดการป่าไม้แบบอนุรักษ์ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนแก่หัวหน้าหน่วยงานภาคสนาม เจ้าหน้าที่ประสานงานชุมชนป่าไม้ และเจ้าหน้าที่โครงการ

2. จัดเตรียมประชากรในหมู่บ้านเป้าหมายให้มีความรู้ ความเข้าใจ ในปรัชญาและหลักการวนศาสตร์ชุมชนโดยการฝึกอบรมและดูงาน เพื่อให้ประชากรในหมู่บ้านเป้าหมายมีการตัดสินใจและสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่าไม้) ได้ด้วยตนเอง

3. เน้นในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชากรให้มากที่สุดในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยจัดให้มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานอย่างใกล้ชิดกับชุมชน เพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่ชุมชนสามารถดำเนินการด้วยตนเองได้อย่างมั่นคงตลอดไป

4. นำเครื่องมือที่เป็นสื่ออย่างง่ายที่สุด เพื่อให้ชุมชนหรือประชากรเป้าหมายเรียนรู้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต ปัจจุบัน และที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ในเรื่องที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม (ดิน น้ำ ป่าไม้) ที่อยู่รอบๆ และใกล้ตัวชุมชนเอง เพื่อให้ชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาเหล่านั้น และนำมาพิจารณาแก้ไขโดยชุมชนและชุมชนอื่นๆ ที่อาศัยในลุ่มน้ำเดียวกัน

5. สนับสนุนให้มีการประชุมในระดับกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ ภายในชุมชน (เวทีชาวบ้าน) เพื่อจะได้รับทราบถึงปัญหาและสาเหตุที่เกิดขึ้น และผลกระทบที่มีต่อชุมชน ตลอดจนการร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนอื่นๆ ในลุ่มน้ำเดียวกัน

6. กระจายการวางแผนและร่วมดำเนินการในระดับหมู่บ้าน

7. พิจารณาการดำเนินงานให้สอดคล้องกับการพัฒนาแบบผสมผสานโดยนำเข้าระบบ กช.ช

8. เมื่อหมดระยะเวลาการดำเนินงาน 5 ปี จะกระจายบุคลากร (เจ้าหน้าที่ประสานงานชุมชนป่าไม้) วัสดุ ครุภัณฑ์ ให้กับหน่วยงานปกติของส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำในพื้นที่ต่อไป

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ประชากรในพื้นที่ดำเนินการ 130 กลุ่มบ้าน มีความรู้ ความสามารถในการจัดการทรัพยากร ป่าไม้ ดิน น้ำ อาหาร พลังงาน อย่างสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และระบบนิเวศในขอบเขตลุ่มน้ำย่อยได้อย่างเหมาะสม จึงจำแนกผลที่คาดว่าจะได้รับให้เป็นรูปธรรมได้ดังนี้

1. ประชากรในกลุ่มบ้าน 130 กลุ่มบ้าน ได้รับการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ เรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ถูกต้อง และความสัมพันธ์ของทรัพยากรในระบบนิเวศที่สำคัญ ได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ ต่อตนเองและชุมชน

2. องค์กรของชุมชนในจำนวน 130 กลุ่มบ้าน ได้รับการพัฒนาและเพิ่มประสิทธิ-ภาพจนสามารถบริหารและพัฒนารูปชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อสังคมของตนเองและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ได้อย่างถาวรและสงบสุข

3. ชุมชนจำนวน 130 กลุ่มบ้าน มีความสามารถในการจัดการทรัพยากรที่สำคัญในชุมชนได้ แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ ในรูปของการวางแผน จัดสรรระเบียบ ควบคุมบังคับใช้รับรองสิทธิระดับชุมชน ให้คงความสมบูรณ์อย่างถาวร ควบคู่กับความมั่นคงและสงบสุขของชุมชน

4. ชุมชนจำนวน 130 กลุ่มบ้าน มีความสามารถในการพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้องสอดคล้องกับระบบนิเวศของชุมชน เช่น การพัฒนาการเกษตรในเชิงอนุรักษ์

5. ป่าชุมชนในพื้นที่ต้นน้ำลำธารในเขตพื้นที่การดำเนินการของโครงการในเขตจังหวัดน่าน, พะเยา, เชียงราย, เชียงใหม่, แม่ฮ่องสอน, ตาก และลำปาง ได้รับการป้องกันรักษาและพัฒนาป่าโดยชุมชน ทำให้รัฐบาลประหยัดงบประมาณในการรักษาและพัฒนาต้นน้ำลำธารในพื้นที่ดังกล่าว

กิจกรรมการดำเนินงานตามโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง ระยะที่ 1 (พ.ศ.2535 - 2539)

1.งานสำรวจข้อมูลการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และภูมิศาสตร์

1.1 กิจกรรม สำรวจและวิเคราะห์การเปลี่ยนเศรษฐกิจ สังคม และภูมิศาสตร์

แนวทางการปฏิบัติงาน โดยดำเนินการสำรวจข้อมูลการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคมและภูมิศาสตร์ในเขตรับผิดชอบของหน่วยงานทั้งจากแบบฟอร์มของโครงการฯ และจากวิธีการอื่นๆ แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ วางแผนร่วมกับชุมชน เพื่อนำกลับเป็นฐานข้อมูลในระดับหมู่บ้าน ระดับหน่วยฯ และระดับโครงการฯ

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- ข้อมูลที่สำรวจได้ถูกเสนอต่อหน่วยงานฯ และโครงการฯ
- ชุมชนสามารถนำเอาข้อมูลไปวิเคราะห์ วางแผนในการพัฒนาลุ่มน้ำของชุมชนได้
- ชุมชนมีคลังข้อมูลของหมู่บ้าน

2. วางแผนและกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน

2.1 ชุมชนร่วมกำหนดกฎระเบียบและควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชน

แนวทางการปฏิบัติงาน

ชี้แจงให้ชุมชนทราบถึงผลกระทบจาการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการอนุรักษ์ดิน และน้ำ โดยให้ชุมชนได้มีความเข้าใจอย่างถูกต้อง และได้มีการร่วมกันกำหนดการควบคุมการจัดสรร การใช้ประโยชน์ที่ดินของหมู่บ้าน และลุ่มน้ำของหมู่บ้าน เพื่อความยั่งยืน โดยมีการใช้ Model ของหมู่บ้าน เข้ามาใช้ประกอบในการวางแผน โดยมีเจ้าหน้าที่คอยให้คำ แนะนำ ซึ่งพื้นที่ชุมชนนั้นควรที่จะได้มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น พื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่ป่าใช้สอย และพื้นที่ทำกินของชุมชน สนับสนุนการปลูกพืชแบบอนุรักษ์ดิน น้ำและระบบเกษตรป่าไม้ให้ชุมชนปลูกพืชที่รักษาคุณภาพดิน เช่น พืชตระกูลถั่วและปลูกฝังชุมชนให้ปลูกต้นไม้ในเขตชุมชนที่อยู่อาศัย

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- มีการจัดตั้งกฎระเบียบด้านการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชน
- ชุมชนร่วมกันวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยใช้ Model มาเป็นเครื่องมือในการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน
- ชาวบ้านร่วมกันลงรายละเอียด Model ของหมู่บ้าน

3. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนปลูกต้นไม้

- การใช้พื้นที่ที่ผิดหลักวิชาการ เช่น ปลูกพืชในพื้นที่ลาดชันลดลง และมีระบบการปลูกพืชเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ของเกษตรกร

แนวทางการปฏิบัติงาน

สร้างความเข้าใจถึงประโยชน์ของป่าไม้ที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น ในด้านชีวิตประจำวัน ประโยชน์ต่อหมู่บ้าน และส่งเสริมให้ชุมชนได้มีการปลูกต้นไม้ในบริเวณต่างๆ เช่นที่สาธารณประโยชน์ ที่สาธารณหมู่บ้าน บริเวณเหมืองฝาย พื้นที่ป่าอนุรักษ์ และพื้นที่ใน หมู่บ้านของชุมชน รวมทั้งมีการปลูกต้นไม้ในวันสำคัญต่างๆ ด้วย โดยหน่วยงานเป็นผู้สนับสนุนด้านวิชาการต่างๆ ให้ชุมชนตระหนักถึงความเป็นเจ้าของ โดยมีการร่วมกันดูแลรักษาต้นไม้ที่ปลูกอย่างต่อเนื่อง โดยให้มีการแผ้วถางวัชพืช และปลูกซ่อมในบริเวณที่ต้นไม้ ที่ปลูกตายลงไป และในพื้นที่ว่างของหมู่บ้าน

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- มีการปลูกต้นไม้ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้
- ชุมชนมีการดูแลรักษาป่าไม้ของชุมชน โดยมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน
- มีการปลูกซ่อมต้นไม้ในพื้นที่ชุมชน
- ชุมชนมีจิตสำนึก รักและหวงแหนป่าไม้ของชุมชน
- มีกฎระเบียบและมาตราการเกี่ยวกับการดูแลต้นไม้ ความเสียหายของต้นไม้ อันเกิดจากบุคคลในหมู่บ้านและภายนอก

4. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนป้องกันและรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง

4.1 ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และจัดการป่าเพื่อเป็นป่าใช้สอย

4.2 ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อเป็นป่าซับน้ำ

4.3 ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการป้องกันไฟป่าและการป้องกันรักษาโดยชุมชน

4.4 ส่งเสริมให้มีกฎระเบียบในการดูแลรักษาป่าชุมชน

แนวทางการปฏิบัติงาน

ส่งเสริมให้ความรู้แก่ชุมชนในเรื่องประโยชน์จากป่าไม้ และการใช้ประโยชน์จากป่าชนิดต่างๆ เช่น ป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย และป่าชุมชน รวมทั้งโทษอันเกิดจากไฟป่า โดยมีการใช้สื่อต่างๆ ตั้งแต่สื่อบุคคล ตัวอย่างจริงจากสภาพพื้นที่ สื่อสไลด์ ทีวี วีดีโอ เอกสารสิ่งพิมพ์ ตลอดจนการศึกษาดูงาน และชี้ให้ชุมชนเห็นถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้ชุมชนเกิดการเปรียบเทียบได้ด้วยตัวของชุมชนเอง เจ้าหน้าที่มีบทบาทในการให้คำชี้แจง คำแนะนำแก่ชุมชน ให้ชุมชนมีการจัดตั้งคณะกรรมการและกฎระเบียบเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน การป้องกันไฟป่า ฯลฯ

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- ชุมชนร่วมกันดูแลป้องกันต้นไม้ และร่วมกันจัดทำแนวกันไฟในพื้นที่ที่ได้กำหนดไว้
- มีการจัดตั้ง อาสาสมัครป้องกันไฟป่า รวมถึงการจัดเวรยามลาดตระเวนไฟป่า และมีกฎระเบียบเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่า
- ชุมชนมีความตระหนักในปัญหา และผลกระทบจากป่าไม้ในด้านการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไม่ถูกต้อง และชุมชนมีจิตสำนึกที่จะร่วมกันดูแลรักษาและป้องกันป่าไม้ร่วมกัน
- จำนวนครั้งในการเกิดไฟป่าลดลง หรือเกิดขึ้นน้อยครั้ง

5. เสริมสร้างศักยภาพกลุ่มองค์กรด้านการอนุรักษ์ป่าอย่างต่อเนื่อง

5.1 สนับสนุนและส่งเสริมให้กลุ่มองค์กรอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้มีการอนุรักษ์ป่าอย่างต่อเนื่อง

5.2 สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์สำหรับการบริหารองค์กรอย่างต่อเนื่อง

แนวทางการปฏิบัติงาน

จัดให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาแก่ชุมชนให้มีความรู้ ความเข้าใจแก่ชุมชน เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพขององค์กรชุมชน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน และส่งเสริมหลักการทำงานตามหลักประชาธิปไตย เช่น การจัดกิจกรรมเวทีชาวบ้าน ให้ชาวบ้านมีการพบกปะพูดคุย เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์ระหว่าชุมชนในหมู่บ้าน ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อให้เกิดเครือข่ายลุ่มน้ำ ของกลุ่มองค์กรที่ประสบความสำเร็จ ส่งเสริมให้องค์กรชุมชนได้มีการจัดการ และจัดระบบการปกครองระบบการบริหาร โดยเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำ และคำปรึกษาอย่างใกล้ชิด

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- กลุ่มองค์กรชุมชนสามารถดำเนินการ ตามกฎระเบียบของชุมชนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ตั้งไว้ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน

- กลุ่มองค์กรชุมชนมรการบริหารการจัดการและปกครองด้วยตัวเอง โดยพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย คือมีการเสนอแนวความคิดเห็นมีการยอมรับมติชุมชน และ ฯลฯ

- กลุ่มองค์กรชุมชนสามารถดำเนินการประชุมหรือการสัมมนาแบบเวทีชาวบ้านได้เอง โดยมีข้อสรุปและมติจากการประชุมสัมมนาที่ชัดเจน และสามารถนำมาปรับปรุงพัฒนาชุมชนต่อไป

6. สนับสนุนให้มีการซ่อมแซม และปรับปรุงเรือนเพาะชำกล้าไม้ชั่วคราวประจำหมู่บ้าน

6.1 ส่งเสริมให้มีการเพาะและขยายพันธุ์กล้าไม้เพื่อการปลูกซ่อม

แนวทางการปฏิบัติงาน

ส่งเสริมให้ชุมชนมีการเพาะชำกล้าไม้เพื่อเป็นพันธุ์ไม้ที่จะใช้สำหรับปลูกในพื้นที่ชุมชน รวมทั้งให้ความรู้ทางด้านวิชาการเกี่ยวกับการปลูกและการขยายพันธุ์ไม้แก่ชุมชน สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นให้แก่ชุมชน เช่น วัสดุทางการเกษตร งบประมาณสำหรับการซ่อมแซมเรือนเพาะชำ ซึ่งการดำเนินการซ่อมแซมนั้น ให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ส่วนรัฐจะเป็นผู้สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ มีการขยายผลงานโดยการให้ชุมชนมีการจัดทำเรือนเพาะชำในระดับครัวเรือน

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- ชุมชนมีการดูแลและซ่อมแซมเรือนเพาะชำกล้าไม้ชั่วคราว รวมทั้งมีการขยายพันธุ์ไม้ในระดับหมู่บ้าน
- ชุมชนมีส่วนร่วมกันดูแลรักษากล้าต้นไม้ และเรือนเพาะชำของชุมชน
- ชุมชนมรการขยายผลเรือนเพาะชำกล้าไม้ไปสู่ระดับครัวเรือนของชุมชน
- ชุมชนมีการขยายผลไปสู่หมู่บ้านข้างเคียง

7. ฝึกอบรมและดูงานแก่ชุมชนเป้าหมาย

7.1 จัดฝึกอบรมและดูงานให้แก่ชุมชนเป้าหมาย

แนวทางการปฏิบัติงาน

จัดการฝึกอบรมหลักสูตรต่างๆ ให้แก่ชุมชนเป้าหมาย โดยดูจากความต้องการและความเหมาะสมของชุมชน เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้และพัฒนาศักยภาพแก่ชุมชน ซึ่ง หน่วยงานสนับสนุนและจัดให้มีการฝึกอบรม สัมมนา และดูงาน ตามความตระหนักและความต้องการของชุมชน สนับสนุนให้ชุมชนแสดงออกถึงการ จัดการทรัพยากรลุ่มน้ำของตนเองอย่างมี รูปแบบ โดยร่วมเป็นผู้ดูแลทรัพยากรลุ่มน้ำด้วยความสมัครใจ และความสนใจ

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- มีการจัดฝึกอบรมตามงบประมาณ
- ชุมชนสามารถนำความรู้จากการฝึกอบรมไปใช้และแนะนำกันในชุมชนได้
- ชุมชนมีความเข้าใจการทำงานของโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง
- เผยแพร่ความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรม ไปสู่ครัวเรือนอื่นๆ ได้

8. จัดตั้งอาสาสมัครเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

8.1 ให้ชุมชนมีการจัดตั้งอาสาสมัครเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

8.2 ส่งเสริมให้มีกิจกรรมในกลุ่มอาสาสมัคร

แนวทางการปฏิบัติงาน

จัดกลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อดำเนินงานในการดูแลป้องกันทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเจ้าหน้าที่จะเป็นผู้ให้คำปรึกษาและแนะนำแก่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการดำเนินงานการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำด้วย

ตัวของชุมชนเอง ชุมชนในหมู่บ้านได้ร่วมกันจัดการป้องกันและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีกิจกรรมกลุ่มเพื่อสร้างสามัคคี และมีส่วนร่วมในกลุ่ม เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มป้องกันไฟป่า ฯลฯ

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- กลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้รับการจัดตั้ง
- กลุ่มมีบทบาท ความรับผิดชอบที่ชัดเจนดำเนินงานตามเป้าหมายของกลุ่มที่ตั้งไว้
- มีการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่กับชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

9. จัดจ้างอาสาสมัครวนศาสตร์ชุมชนประจำหมู่บ้าน

แนวทางการปฏิบัติงาน

แนวทางการทำงานของอาสาสมัครวนศาสตร์ชุมชน

1. คัดเลือกอาสาสมัครวนศาสตร์ชุมชน ตามหลักการปฏิบัติงานที่กำหนดไว้ใน "โครงการอาสาสมัครวนศาสตร์ชุมชน"

2. พัฒนาศักยภาพของอาสาสมัครวนศาสตร์ชุมชน ให้สามารถทำงานภายใต้กรอบการทำงานของวนศาสตร์ชุมชน เช่น

- การรู้จักสังเกตวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล
- เทคนิคในการถ่ายทอดข้อมูล
- เทคนิคในการเขียนแผนงาน กานเขียนรายงาน การอ่านแผนที่รูปจำลองทางภูมิศาสตร์
- การจัดสื่ออย่างง่าย เพื่อใช้ในชุมชน ฯลฯ

3. ส่งอาสาสมัครวนศาสตร์ชุมชน เข้าทำงานในหมู่บ้าน

4. การติดตามประเมินผล ความก้าวหน้าของงานจากอาสาสมัครวนศาสตร์ชุมชน ติดตามงาน เพื่อขจัดปัญหาและอุปสรรคการทำงาน และประเมินผลความรู้ความเข้าใจของอาสาสมัครวนศาสตร์ชุมชนโดย เรียกประชุมอาสาสมัครวนศาสตร์ชุมชน รายงานผลการปฏิบัติงาน ความก้าวหน้าของกิจกรรมจากพื้นที่

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- มีการวางแผนการทำกิจกรรมในชุมชนตลอดปี
- มีการดำเนินงานตามกิจกรรม ได้ตามเป้าหมายและต่อเนื่อง
- ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทุกคน รวมทั้งมีการชักชวนให้หมู่บ้านข้างเคียงเข้ามาร่วมกิจกรรมและมีเครือข่ายลุ่มน้ำ

- กิจกรรมที่ทำแสดงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมส่งเสริมความสามัคคี

ผลการดำเนินงานตามโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง ระยะที่ 1 (2535 – 2539)

ภายใต้แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ของโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง (วน.ส.) นั้น เป็นการดำเนินงานในลักษณะการมีส่วนร่วมโดยผ่านกลุ่มองค์กรต่างๆ ซึ่งในห้วงของระยะที่ 1 (2535 – 2539) โครงการฯ ได้สนับสนุนให้เกิดกลุ่มองค์กรในด้านที่จะช่วยเอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติถึง 200 กลุ่ม พร้อมทั้งจัดให้มีการพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆ เช่น ด้าน การบริหาร การจัดการ และเทคนิควิธีการให้แก่กลุ่มองค์กรเหล่านี้อย่างต่อเนื่องเกิดเป็นจิตสำนึกที่ส่งผลให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนผ่านองค์กรเหล่านี้ ซึ่งในระยะที่ 1 นี้ เรามีป่าเกิดขึ้นโดยชุมชนเองถึง 16,500 ไร่ ในขณะที่รัฐเพียงแต่สนับสนุนเรือนเพาะชำ วัสดุต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเติบโตเป็นกล้าไม้ถึง 1,650,000 กล้า ที่ถูกนำไปใช้ในการสร้างป่าที่ถูกทำลาย โดยชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจว่าที่ไหน เท่าไร อย่างไร เมื่อไร ภายใต้คำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ พร้อมกันนี้องค์กรเหล่านี้ได้ทำการดูแลรักษาป่าที่สมบูรณ์อยู่ไม่ว่าจะเป็นป่าขุนน้ำ ป่าใช้สอย ป่าอนุรักษ์ ถึง 100,000 ไร่ สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าประชาชนหรือชุมชนขาดความเข้าใจ และไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นข้อเท็จจริง ทางโครงการมีเจ้าหน้าที่เข้าไปคลุกคลีใกล้ชิดกับชุมชน ผ่านข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่เป็นข้อเท็จจริง พร้อมทั้งจัดให้มีการพัฒนาความรู้ทักษะในด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เมื่อถึงสิ้นสุดโครงการได้มีการพัฒนาความรู้ ความสามารถให้แก่ชุมชนถึง 10,150 คน ในจำนวนนี้แบ่งเป็นเกษตรกรหรือประชาชนเป้าหมายประมาณ 8,900 คน และเป็นผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นตัวแทนที่จะเป็นผู้กระจายความรู้ หรือวิทยากรชาวบ้านให้แก่โครงการถึง 1,250 คน

สิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนหมู่บ้านเป้าหมายของ โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงที่ผ่านกระบวนการพัฒนา สร้างจิตสำนึกก่อให้เกิดความรัก และห่วงใยจากชุมชนลุ่มน้ำ โดยที่ชุมชนช่วยกันดูแลรักษาป่า การนำมาใช้ของชุมชนต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยมรกฎระเบียบของชุมชนที่เปรียบเสมือนบรรทัดฐานของสังคมชุมชน กำกับดูแลในเรื่องต่างๆ จนชุมชนมีความตระหนัก และห่วงใยทรัพยากรลุ่มน้ำของชุมชนเอง ซึ่งจะเห็นได้ว่าจำนวนครั้งของไฟไหม้ป่าลดลงถึง 70 % หลังจากที่โครงการเข้าดำเนินการในระยะที่ 1

สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ตราบใดที่ราษฎรท้องยังหิว ฉะนั้นสิ่งที่โครงการคำนึงถึงก็คือการจัดการพัฒนาแก้ไขในเชิงองค์รวม (Holistic) ให้เกิดความสมดุลทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และ

บุกรุกทำลายป่าอย่างมากมาย โครงการได้พัฒนาข้อมูลระดับชุมชน หมู่บ้านผ่านทางสื่อรูปจำลองสามมิติของหมู่บ้าน เพื่อใช้เป็นสื่อที่ช่วยให้เกิดความสนใจ เข้าใจ ตัดสินใจ ซึ่งอยู่ในระบบคิดของคนช่วยให้เกิดมโนทัศน์ที่ใช้ในการตัดสินใจในการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยมีชุมชนมีส่วนร่วม (PLP :Particory Landuse Planning) การวางแผนการ ใช้ประโยชน์ที่ดิน ภายในลุ่มน้ำชุมชน พื้นที่จะถูกแบ่งออกเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าฟื้นฟู พื้นที่ ทำกินและพื้นที่อยู่อาศัย ซึ่งจะมีสัดส่วนเท่าไร่ พื้นที่ทำกิน พื้นที่อยู่อาศัย สมควรจะอยู่ส่วนใดของพื้นที่ลุ่มน้ำ ชุมชนจะเป็นผู้ตัดสินใจเอง หลังจากผ่านกระบวนการเรียนรู้ การวางแผนการใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยผ่านจากสื่อต่างๆ ที่เจ้าหน้าที่ของโครงการเป็นผู้ส่งผ่านให้กับชุมชน ทำให้ชุมชนได้ตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ที่ดินผิดประเภท หรือการใช้ประโยชน์ ที่ดินโดยขาดการอนุรักษ์ ทำให้ระบบเกษตรเชิงอนุรักษ์ในรูปของแปลงสาธิตการเกษตรที่โครงการนำเสนอให้ชุมชนเป็นทางเลือกหนึ่งในการตัดสินใจที่จะช่วยในการอนุรักษ์ดิน ในพื้นที่ทำกินของชุมชน ซึ่งใน การดำเนินการด้านแปลงสาธิตในหมู่บ้านเป้าหมายของโครงการ จำนวน 900 ไร่ ส่งผลให้เกิด การฟื้นฟูการอนุรักษ์ และการตัดสินใจทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์ได้ ร้อยละ 30 ของชุมชนในพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมาย ซึ่งได้ผลเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากต้องใช้เวลาในการนำเสนอตัวเองจึงจะเห็นผลที่ชัดเจน

ประเด็นหลักที่ชี้ให้เห็นถึงการมีจิตสำนึกของชุมชนหลังจากที่โครงการได้เข้าดำเนินการก็คือในช่วง 3 – 4 ปี นั้นชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสภาพป่าเพียงปีละ 1,000 – 1,500 ไร่ แต่ในปีที่ 5 ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตกล้าไม้ถึง 500,000 กล้า เพื่อปลูกในพื้นที่ป่าที่ถูกทำลาย หรือปลูกเป็นป่า ปลูกเสริมในพื้นที่ป่าฟื้นฟู และปลูกตามที่สาธารณะในชุมชน ซึ่งเกิดจากการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงแรกๆ ส่งผลให้เกิดการฟื้นฟู สภาพป่าถึง5,000 ไร่

พื้นที่ลุ่มน้ำของชุมชนโดยธรรมชาติจะมีแนวเขตของสันเขาหรือสันปันน้ำเป็นตัวแบ่งแนวเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ และเพื่อให้ชุมชนสามารถมองเห็นภาพของภูมิศาสตร์ลุ่มน้ำของหมู่บ้านได้ชัดเจนและง่ายต่อการสื่อให้เกิดความเข้าใจในการพูดคุยถึงสภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้าน และข้อมูลต่างๆ ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินในลุ่มน้ำของชุมชน จึงจัดทำรูปจำลองพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (Model) เพื่อลงรายละเอียดข้อมูลด้านต่างๆ ของหมู่บ้านไว้เป็นคลังข้อมูลของหมู่บ้าน สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือการวางแผนการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยชุมชนมีส่วนร่วม ปัญหาด้านต่างๆ ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณา โดยเจ้าหน้าที่ของโครงการเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดเวทีพูดคุยในรูปเวทีชาวบ้าน เวทีนี้นำไปสู่การเกิดกิจกรรมการพัฒนาแก้ไขปัญหาในชุมชนที่เพิ่มขึ้น เพื่อใช้ในการอยู่ร่วมกันของชุมชนได้อย่างสงบสุข ทันต่อเหตุการณ์ในปัจจุบัน ตลอดทั้งมีอาสาสมัคร ถึง 1,000 คน เป็นแกนนำของกลุ่มองค์กรปกป้องป่าชุมชนธรรมชาติลุ่มน้ำของหมู่บ้าน สิ่งที่โครงการกระตุ้นส่งเสริมสนับสนุน

ให้ชุมชนกำกับ และดูแลป่า 100,000 ไร่ นั้นเป็นคล้ายรูปแบบหรือการนำร่องเท่านั้น แต่สิ่งตามมาคือ ความเข้าใจของชุมชนร่วมกันดูแลป่าทั้งผืนของลุ่มน้ำ หมู่บ้านผ่านกระบวนการเรียนรู้ผ่านสื่อต่างๆ ในรูปเวทีชาวบ้านที่โครงการเข้าไปสนับสนุนให้เกิด ซึ่งเป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลรักษาป่าของประเทศชาติ

2.2. ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น

ความคิดเห็นเป็นเรื่องของส่วนบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่มีขอบเขตตามประสบการณ์ของบุคคลต่อสิ่งนั้น ๆ ซึ่งมีข้อแตกต่าง ๆ คล้ายคลังหรือความหลากหลายของแต่ละบุคคลทำให้เกิดความขัดแย้ง เห็นด้วย คล้อยตาม ซึ่งเป็นพฤติกรรมปกติของสังคม ด้วยเหตุนี้ นักสังคมวิทยา นักจิตวิทยาหลายท่านได้กำหนดความหมายของคำว่า "ความคิดเห็น" (Opinion) ไว้หลายทัศนะดังนี้

สุพัตรา (2520) อ้างโดยปรีชา (2532 : 10) กล่าวว่า "ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยเฉพาะด้วยการพูดหรือการเขียน ซึ่งในการแสดงออกนี้จะต้องอาศัยพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์ และพฤติกรรมระหว่างบุคคลเป็นเครื่องช่วยในการพิจารณาและ ประเมินค่าก่อนที่จะมีการตัดสินในแสดงออก ซึ่งการแสดงออกนี้อาจได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธก็ได้"

สงวน (2522) อ้างโดยปรีชา (2530 : 11) กล่าวว่า "ความคิดเห็น คือ การแสดงออกซึ่งวิจารณญาณที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะความเห็นของบุคคลในขณะที่ทัศนคติแสดงถึงความรู้สึกทั่วๆ ไปเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความคิดเห็นจะเป็นการอธิบายเหตุผลที่มีผลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ" เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ อาจสรุปความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ดังนี้

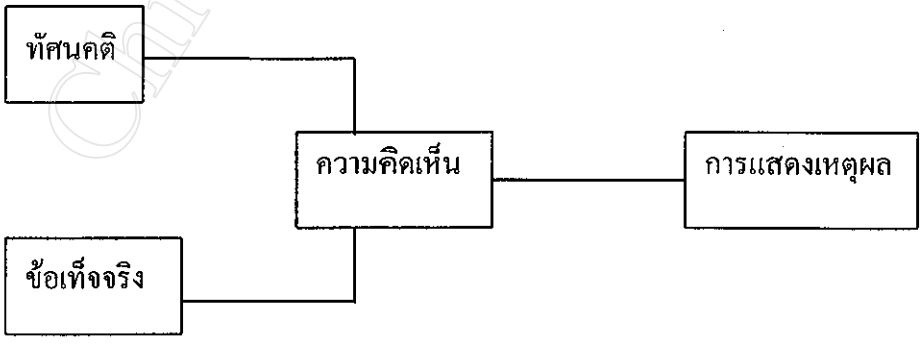

ภาพที่ 2 แผนภูมิแสดงที่มาของการเกิดความคิดเห็น

จากแผนภูมิข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ความคิดเห็นเกิดจากการแปลข้อเท็จจริงหรือสิ่งที่ได้พบเห็นมา แต่ลักษณะของการแปลข้อเท็จจริงนั้นๆ ย่อมเป็นไปตามทัศนคติของบุคคล และเมื่อคนนั้นถูกถามว่าทำไมจึงมีความคิดเห็นอย่างนั้น เขาจะพยายามให้เหตุผลไปตามที่เขาคิด

บุญธรรม (2520 : 27) ได้ศึกษาถึงความคิดเห็นว่า "ความคิดของบุคคลจะเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติประจำตัวบางอย่าง เช่น พื้นความรู้ ประสบการณ์ในการทำงานและการติดต่อระหว่างบุคคล นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลและกลุ่มมีความเห็นไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ทั้งนี้เพราะพื้นฐานความรู้อันเป็นกระบวนการสังคมจะเป็นรากฐานในการก่อให้เกิดความคิดเห็นต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยเฉพาะ

กันยา (2532 : 107) กล่าวว่า ความคิดเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งเป็นการใช้สัญลักษณ์ (sysmbols)แทนสิ่งหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาในรูปของ ความเห็น

ชำนาญ (ไม่ระบุปีพิมพ์ : 24) ได้กล่าวว่า คนเราย่อมคิดอะไรแตกต่างกันออกไปได้ตั้งมากมาย แทบจะคนหนึ่งก็ความคิดหนึ่งก็ว่าได้ แต่ไม่ได้หมายความว่าแนวความคิดต่างๆ เหล่านั้นจะเอามาเข้าตารางแบ่งหมวดหมู่ไม่ได้นั้นก็คือ แม้ว่าจะมีความแตกต่างของปัจเจกบุคคลในแต่ละกลุ่มอันเป็นแบบฉบับของความคิดก็ตามแต่ถ้าหากว่าได้จัดเข้าอยู่ในกลุ่มเดียวกันนั้น ก็เชื่อได้เลยว่า วิธีการคิดที่จะทำอะไรจะมีส่วนเหมือนกันทั้งหมด

วิทย์ (2529:703) ระบุว่า ทรรศนะมีความหมายเป็นภาษาอังกฤษคือ opinion หรือ view ดั้งนั้น ทั้งคำว่า "ทรรศะ" หรือ "view" หรือ "opinion" จึงสามารถใช้ในความหมายอันเดียวกัน คือหมายถึงความคิดเห็น

กาญจนา และนิตยา (2524:225) กล่าวว่า ความคิดเห็นเป็นการสนองตอบต่อประเด็นหรือเรื่องราว เป็นสิ่งเร้าที่จะแสดงออกมาได้อย่างเปิดเผยหรือตอบสนองได้อย่างตรง ๆ

สุโท (ไม่ระบุปีพิมพ์ : 81) ได้ให้ความหมายความคิดเห็นว่า เป็นความคิดเห็นหรือรู้สึกเฉพาะเรื่อง

สงวน และคณะ (2522:92) กล่าวว่าความคิดเห็นเป็นการแสดงออก ซึ่งวิจารณญาณที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ และอาจเปลี่ยนแปลงไปตามข้อเท็จจริงและทัศนคติของบุคคล

ทวี (2525:5) ได้ให้ความเห็นว่า เป็นการแสดงออกซึ่งความรู้สึกที่อยู่บนพื้นฐาน ข้อเท็จจริงและเป็นทัศนคติของบุคคลต่อสิ่งหนึ่ง อาจเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยต่อสิ่งนั้นก็ได้

Hoult (1969:228) ยังได้ระบุว่าความคิดเห็น (opinion) เป็นการแสดงออกของความคิดเห็นที่คิดอย่างรอบคอบ โดยอาศัยประสบการณ์เป็นเครื่องตัดสินใจ โดยไม่จำเป็นว่าความคิดอย่างรอบคอบนั้นจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความชัดเจนอย่างพอเพียงหรือไม่ก็ตาม

สุนิลา (2530:5-6) ที่กล่าวว่าแนวความคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นหรือทรรศนะของบุคคลนั้นมักเกิดจากมูลเหตุ 2 ประการคือ

1. ประสบการณ์ที่บุคคลมีกับสิ่งของบุคคลหรือสถานการณ์ หรือเกิดขึ้นในตัวบุคคลจากการได้พบเห็น คุ้นเคย ได้ทดลอง ฯลฯ อันถือเป็นประสบการณ์โดยตรง (direct experience) และจากประสบการณ์โดยอ้อม (indirect experience) ได้แก่การได้ยิน ได้ฟัง

2. ค่านิยมและการตัดสินค่านิยม เนื่องจากกลุ่มชนแต่ละกลุ่มมีค่านิยม และการตัดสินค่านิยมไม่เหมือนกัน จึงอาจจะมีความคิดเห็นต่อสิ่งเดียวกันแตกต่างกัน

ประเสริฐ (2509:31) ได้กล่าวว่า ทัศนคติจะ ปรากฏอยู่ในความคิดเห็น ซึ่งเป็นเรื่องการตัดสินใจเฉพาะในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง การเรียงลำดับจากค่านิยมไปสู่ทัศนคติและความคิดเห็นเป็นก้าวจากเรื่องทั่วไป ไปยังเรื่องเฉพาะจากสภาพจิตหรือความโน้มเอียงที่เริ่มกว้าง ๆ และแคบเข้าจนในที่สุดแสดงออกมาเป็นความคิดเห็นเฉพาะเรื่อง ความคิดเห็นขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ความคิดเห็นมักจะเป็นผลที่สลับซับซ้อนของทัศนคติหลายอย่าง ความคิดเห็นของบุคคลที่แสดงถึงความกดดันในสถานการณ์หนึ่ง จะไม่มีผลผูกพันจริงจังดังจะเห็นได้จากการมีสมาชิกนิติบัญญัติซึ่งเปลี่ยนความคิดเห็นจของตนไปตามอำนาจของกลุ่มต่างๆ และบรรยากาศความคิดเห็นที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

Max Weber (2516:187) ได้กล่าวว่ามนุษย์ใช้เหตุผลของตนเอง (man is rational animal) สัตว์ทำไปตามสัญชาติญาณแต่มนุษย์ทำไปตามการเรียนรู้ และเหตุผลของตัวเอง มนุษย์มีเหตุผลว่าการทำบุญทำทานเป็นสิ่งดีจะได้บุญ ทำให้จิตใจสบาย พฤติกรรมทั้งสิ้นของมนุษย์ดำเนินไปโดยใช้ "เหตุผล" ตามที่ กล่าวไว้นั้น ความคิดเห็นจะบงการพฤติกรรมของคนในโลก มีผู้นับถือศาสนาคริสต์นับพันล้านคน ได้รับคำสอนในคัมภีร์ไบเบิล ให้ความสำคัญของ "ความคิด" เป็นลำดับต้นว่า "คนใดคิดอย่างไร ก็เป็นอย่างนั้น" (for as he thinketh inn his heart : so is he : Proverb 32.7) จากแนวความคิดเห็นดังกล่าว พอสรุปได้ว่าความคิดเห็นเป็นความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งในการแสดงออกของความคิดเห็นจะเกี่ยวกับการประเมินค่าก่อนที่จะตัดสินใจแสดงความคิดเห็นในเรื่องนั้น ๆ

รจิตลักษณ์ (2530:204) ได้ให้ความหมายว่าเป็นการประเมินคน วัตถุ หรือแนวความคิดออกมาทางวาจา ซึ่งอาจเป็นทางบวก ทางลบหรือเฉย ๆ ก็ได้ ในขณะที่

Kolosa and Kolesnik (2525:89) กล่าวว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกของแต่ละบุคคลในอันที่จะตัดสินใจพิจารณาจากการประเมินค่าจากสถานการณ์ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ หรือทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ และความคิดเห็นย่อมได้รับอิทธิพลของทัศนคติในทางเดียวกัน

เชนิสา (2528:10) ได้กล่าวว่าความคิดเห็นเป็นการแสดงออกของทัศนคติส่วนหนึ่ง และเป็นการแปลความหมายของข้อเท็จจริงอีกส่วนหนึ่งในการแปลความหมายดังกล่าวนี้ ขึ้นอยู่กับอิทธิพลและทัศนคติของบุคคลที่มีต่อสิ่งนั้น และยังได้สรุปว่า ความคิดเห็นชี้ให้เห็นทัศนคติ และเราจะทราบทัศนคติของบุคคลที่มีต่อสิ่งนั้น และยังได้สรุปว่า ความคิดเห็นชี้ให้เห็นทัศนคติ และเราจะทราบทัศนคติของบุคคลได้จากการแสดงความคิดเห็นในเรื่อง นั้น ๆ

นวลศิริ (2531:132) ได้กล่าวว่า ความคิดเห็นมักใช้ควบคู่กันไปกับค่านิยมและความเชื่อ ส่วนใหญ่ความคิดเห็นมักจะใช้กับเรื่องที่คนหมู่มาก มีความเชื่อหรือทัศนคติอย่างไร เช่น ความคิดเห็นของคนไทยที่มีต่อรัฐบาลหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นต้น นอกจากนั้นความเชื่อของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งขึ้นอยู่กับจิตใจ ทัศนคติ และค่านิยม ตามสภาพของบุคคลที่จะแสดงออกมาให้บุคคลอื่นรับรู้ซึ่งการแสดงความคิดเห็นของแต่ละบุคคลนั้นย่อมแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความรู้ประสบการณ์และตามสภาพท้องถิ่นนั้น ๆ

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ

ยรรยง และปัทมา (ไม่ระบุปีที่พิมพ์:85-88) กล่าวว่าภาวะผู้นำนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า leadership ซึ่งในภาษาไทยแปลออกมาได้หลายคำ เช่น ภาวะผู้นำ, ผู้นำ, การเป็นหัวหน้า, ผู้บังคับบัญชา ทั้งนี้เพราะในการบริหารงานต่างๆ ขององค์กรจะมีบุคคลที่เป็นจุดรวมของการทำงานต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมากเพราะบุคคลนี้จะเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานของบุคคลอื่นในองค์กร ซึ่งย่อมหมายถึง ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการปฏิบัติงานในองค์กร นั้นๆ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการที่ผู้นำใช้อำนาจหน้าที่หรืออิทธิพลต่อผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อการปฏิบัติงานที่มุ่งต่อเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้โดยองค์กร โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันในความเป็นจริงแล้วก็หมายถึงผู้นำหรือผู้ที่เป็นหัวหน้าผู้บังคับบัญชาต้องใช้ทั้งอำนาจหน้าที่ในการบริหารที่มีกำหนดกฎเกณฑ์อยู่สั่งการ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถดำเนินงาน ในทิศทางที่มุ่งตรงไปตามเป้าหมายขององค์กรที่วางไว้ แต่ผู้นำจะใช้แต่อำนาจหน้าที่ (authority) ในทางกฎหมายอย่างเดียวไม่พอ ต้องใช้อิทธิพล (power) ประกอบไปด้วย คำว่า power นี้ ก็หมายถึงความสามารถส่วนตัวของผู้บริหาร ที่จะบังคับใช้ให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาตามคำสั่ง ความสามารถส่วนตัวของผู้บริหารนี้ นับว่ามีความสำคัญต่อผลการปฏิบัติงานขององค์กรเป็นอย่างมาก เพราะถ้าผู้นำ

ไม่สามารถใช้อิทธิพลส่วนตัวควบคู่ไปกับอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายได้ หรือเกิดลักษณะที่ผู้มีอิทธิพลในองค์กร เป็นบุคคลคนละคนกับผู้ใช้อำนาจหน้าที่ทางกฎหมายแล้ว ย่อมจะก่อให้เกิดปัญหาในการปฏิบัติงานอย่างแน่นอน

หน้าที่ของผู้นำ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ผู้นำเป็นบุคคลที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นจุดศูนย์กลางขององค์กร ผู้นำที่ดีควรจะมีหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. รับผิดชอบในเรื่องการเชื่อมโยงการทำงานของกลุ่มต่างๆ ในองค์กรหมายถึง สามารถที่จะเชื่อมโยงประสานงานฝ่ายต่างๆ ขององค์กร ให้เกิดความเข้าใจและเกิดผลดีผู้นำต้องเป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบอย่างเต็มที่ เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของกลุ่มต่าง ๆในองค์กร ซึ่งการที่ผู้นำจะสามารถเชื่อมโยงการปฏิบัติงานของกลุ่มต่างๆ ได้ดีนั้น ผู้นำจะต้องทราบถึงความต้องการของกลุ่มและความคาดหวังของกลุ่ม เพื่อที่จะได้ทราบถึงทิศทางและสามารถชักจูงไปสู่เป้าหมายส่วนรวมได้

2. พัฒนากลุ่มต่างๆ ให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เพราะการตัดสินใจจากผู้นำเพียงฝ่ายเดียว อาจจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานเกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจ ดังนั้น ผู้นำจึงมีหน้าที่ที่จะต้องกระตุ้นให้ข้อมูลข่าวสารที่ออกมามีลักษณะที่ดีพอที่จะช่วยในการตัดสินใจร่วมกัน บางกรณี ผู้นำอาจจะต้องมีการตัดสินใจอย่างรีบด่วน ไม่สามารถจะใช้วิธีฟังความคิดเห็นจากกลุ่มได้ ผู้นำก็ควรจะได้ทำการตกลงกับกลุ่มไว้เสียก่อน

3. ผู้นำต้องไม่กระทำใด ๆ ในสิ่งที่จะเน้นถึงสถานภาพ, ตำแหน่งของตนเพราะจะมีผลกระทบดังกล่าว ตัวอย่างเช่น

- การยอมรับคำตำหนิที่มักจะเกิดจากความผิดพลาด
- มีความอดทนในการรับฟังความคิดเห็น
- ไม่จำกัดการแสดงความคิดเห็นในรูปการณ์ต่างๆ จากผู้ปฏิบัติงาน

4. ผู้นำต้องมองปัญหาทั้งหมด ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มว่า เป็นปัญหาของกลุ่ม ไม่ใช่ปัญหาของสมาชิกแต่ละคนตามลำพังหรือเป็นปัญหาภายนอกกลุ่ม ในขณะเดียวกันผู้นำต้องไม่นำปัญหาที่ไม่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเข้ามาสู่กลุ่ม การกระทำแบบนี้ก็เพื่อให้สมาชิกเข้ามาสู่กลุ่ม ให้กลุ่มมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการแก้ปัญหา และการที่ผู้นำไม่นำปัญหาที่ไม่เกี่ยวข้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกลุ่ม ก็เพื่อที่จะได้ไม่ก่อให้กลุ่มเกิดความสับสนในการแก้ปัญหาโดยไม่จำเป็นเจตคติของสมาชิกต่อผู้นำกลุ่ม

2.4 งานวิจัย และงานเขียนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

มีผู้ทำการศึกษาตัวแปรต่างๆ ที่มีความใกล้เคียงสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยนี้

มนัส (2531:บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการให้ความรู้ความเข้าใจระดับตำบล ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่าน พบว่าประชาชนทั่วไปมีความรู้พื้นฐานในเรื่องนี้ค่อนข้างดี และประชาชนส่วนใหญ่มักจะให้ความเคารพนับถือ ปรึกษาหารือและขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้านของตนเอง

มงคล (2536:31) ได้ศึกษาเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านหลวง กิ่งอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน ได้กล่าวว่าเงื่อนไข "ผู้นำ" และ "บทบาทและความสามารถของผู้นำ" ในชุมชนเป็นตัวเร่งและมีบทบาทในการกระตุ้น และปลุกจิตสำนึกได้ อย่างต่อเนื่องขององค์กรประชาชนในการอนุรักษ์ป่า และเป็นเงื่อนไขที่มีความสำคัญในระดับที่แตกต่างกัน

ธวัช (2529:บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชาวเขาในการพัฒนาหมู่บ้านตัวอย่างของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี 2527 พบว่าความเชื่อถือในตัวผู้นำของหมู่บ้าน ไม่มีอิทธิพลต่อระดับการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวเขาในการพัฒนา

สุทธิวรรณ (2532) ได้ศึกษา "ทัศนคติของประชาชนบริเวณใกล้เคียงอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ที่มีต่อสภาพแวดล้อมอุทยานแห่งชาติ" พบว่าประชาชนที่มีการศึกษาสูงจะคำนึงถึงการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ที่คุ้มค่าของทรัพยากรธรรมชาติตรงข้างกับประชาชนที่มีการศึกษาต่ำ จะคำนึงถึงเรื่องนี้น้อยและได้เสนอแนะว่าควรมีการส่งเสริมด้านเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และการสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่อประชาชนทุกระดับ โดยการให้การศึกษานอกระบบ แก่ชาวบ้านพร้อมทั้งดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคม เพื่อยกระดับฐานะและรายได้ของประชาชนได้ดีขึ้น ซึ่งจะมีผลทำให้การบุกรุกทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติให้น้อยลงหรือหมดไป

อมราวดี (2537) ได้ศึกษา "ความคิดเห็นของราษฎรรอบอุทยานเขาใหญ่ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ" พบว่า หัวหน้าครัวเรือนที่ตั้งถิ่นฐานใน หมู่บ้านนานกว่า 15 ปี และมีการรับฟังข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากจะมีความคิดเห็นที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนระดับการศึกษา อายุ สภาพทางเศรษฐกิจไม่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

นิวัติ (2528 : 14) กล่าวว่าการอนุรักษ์ หมายถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลานานที่สุด ทั้งนี้ต้องสูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์มากที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกัน

เอส ดับบลิว อัลเลน (Aller 1959 : 15) กล่าวว่าการอนุรักษ์ หมายถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรให้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนให้มากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลายาวนานที่สุดทั้งนี้จะต้องสูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด

จากคำจำกัดความของการอนุรักษ์ พอสรุปได้ว่าการอนุรักษ์คือวิธีการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่มนุษย์ โดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้ยาวนานที่สุดด้วย

จิระ (2527:1) กล่าวถึงป่าไม้ว่า "ทรัพยากรป่าไม้" มีความหมายรวมถึงป่าไม้และทรัพยากรอื่น ๆ ที่มีผลสืบเนื่องมาจากป่าได้แก่ สัตว์ป่า ของป่า ที่ดินป่าไม้ ต้นน้ำลำธารและสภาพแวดล้อมทั่วไปของป่า สิ่งเหล่านี้จัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถฟื้นสภาพได้ ถ้ามีการอนุรักษ์อย่างเหมาะสมก็จะเกิดการทดแทนขึ้นมาใหม่ และสามารถทำการบำรุงรักษาสภาพให้คงอยู่เพื่ออำนวยประโยชน์ต่อไปได้โดยไม่มีที่สิ้นสุด

อำนวย (2527:33) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรป่าไม้ว่า "ป่าไม้คือบรรดาต้นไม้และพืชใหญ่น้อย ซึ่งมองเห็นได้เด่นชัดกว่าองค์ประกอบอื่น ๆ " ป่าไม้นั้นมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตมนุษย์ จนมีคำพังเพยในภาษาอังกฤษกล่าวไว้ว่า "Man cannot exist without wood" ซึ่งก็หมายความว่ามนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เมื่อปราศจากไม้

วิไลเฉิด (2522:191) ได้ให้ความหมายทรัพยากรป่าไม้ไว้ว่าป่าไม้เป็นพื้นที่ที่มีไม้ยืนต้นขึ้นปกคลุม ต้องมีจำนวนต้นไม้มากและหนาแน่นพอ มีพื้นที่กว้างขวางพอที่จะมีผลต่อลักษณะอากาศในท้องถิ่น ลักษณะของป่าไม้จะแตกต่างกันออกไป ป่าไม้บางแห่งมีแต่ไม้ยืนต้นแต่บางแห่งจะมีพืชระดับล่างหรือพืชปกคลุมพื้นดินอีกด้วยทรัพยากรป่าไม้มีความหมายาสรุปได้ดังนี้ ทรัพยากรป่าไม้หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมของป่า ทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต อันได้แก่ ป่าไม้ และทรัพยากรอื่น ๆ ที่มีผลสืบเนื่องมาจากป่าไม้ เช่น สัตว์ป่า ของป่า ที่ดินป่าไม้ ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมของป่านี้สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์เพื่อการสืบพันธุ์ของตนเอง และอำนวยประโยชน์ต่อสังคมมนุษย์

ทิวา (2528:1) ให้ความหมายของทรัพยากรป่าไม้ว่าทรัพยากรป่าไม้เป็นสิ่งที่มีอยู่ในสังคมของป่าทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ดังนั้นทรัพยากรป่าไม้จึงหมายความรวมถึง ดิน น้ำ สัตว์ป่า และสิ่งมีชีวิตทุกอย่างในสังคมของป่า ที่มีผลทำให้สารารถอำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่มนุษย์

เกษม (2527:205) ให้ความหมายว่า สิ่งแวดล้อมนั้นเป็นทุกสิ่งทุกอย่างบนพื้นโลก (อาจรวมไปทั้งจักรวาล) เป็นทั้งของแข็ง ของเหลว ก๊าซ สารเคมี สัตว์ มนุษย์ ดิน หิน ต้นไม้ แร่ อากาศ วัตถุธาตุ สิ่งก่อสร้าง บ้านเรือน ถนน โรงเรียน วัด เมือง ชุมชน ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี กฎระเบียบข้อบังคับ ฯลฯ เป็นต้น

สมพงษ์ (2527:505) ให้ความหมายสิ่งแวดล้อมหมายถึงสภาพที่เป็นอยู่รอบ ๆ ตัวเราได้แก่ สิ่งมีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต รวมทั้งที่เป็นรูปแบบคือ สิ่งที่มองเห็นจับต้องได้ และที่เป็นนามธรรมคือสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เช่น แบบแผน ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ฯลฯ เป็นต้น

กรมป่าไม้ (2532) กล่าวว่า การอนุรักษ์ในประเทศไทยเริ่มมาตั้งแต่งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี (พ.ศ. 1973-1983) ในสมัยนั้นมีการคุ้มครองช้างป่า เพื่อวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม จนกระทั่งถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อมีการจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นในปี พ.ศ. 2439 การอนุรักษ์จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ทันสมัยมากขึ้น โดยมีการจัดระบบและกำหนดมาตรการทำไม้ การดำเนินการเกี่ยวกับอุตสาหกรรมไม้สักแบบให้ผลผลิตต่อเนื่อง แต่สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรอื่นๆ ยังไม่ปรากฏอย่างเด่นชัด และในปี พ.ศ. 2464 ช้างป่าเป็นสัตว์ชนิดแรกที่ได้รับการคุ้มครอง โดยมีการประกาศพระราชบัญญัติปกป้องช้างป่าในราชอาณาจักรเพื่อใช้ประโยชน์ในกิจการสงคราม การทำไม้ และการบรรทุกสัมภาระต่างๆ สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติยุคใหม่เริ่มต้นขึ้น ในปี พ.ศ. 2503 เมื่อมีพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า ตามด้วยพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติในปี พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติทั้งสองฉบับนี้นับได้ว่าเป็นรากฐานการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ จนกระทั่งปัจจุบันพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าว่าด้วยการควบคุมการล่าสัตว์ สิทธิในการครอบครอง และค้า สัตว์ป่า ตลอดจนการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ในขณะที่พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งเป็นกองอุทยานแห่งชาติในปี พ.ศ. 2515 และกองอนุรักษ์สัตว์ป่าในปี พ.ศ. 2518 และในปีนี้เองรัฐบาลได้จัดตั้งหน่วยงานสำคัญขึ้นอีกแห่งหนึ่งคือ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ซึ่งมีหน้าที่ช่วยเหลือและให้คำปรึกษาแก่หน่วยงานราชการและเอกชนในเรื่องเกี่ยวข้องกับการพัฒนาด้านต่างๆ อันอาจจะมีผลต่อคุณภาพของสิ่งแวดล้อม จึงนับได้ว่าเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นล่าสุดเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาวะแวดล้อม

นิวัติ (2528:15) ให้แนวคิดในการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดผลนั้นมีแนวคิด 10 ประการดังนี้

1. ในการที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้ในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จะให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ทุกแง่ทุกมุม กล่าวคือต้องมีความรู้เกี่ยวกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ตลอดจนประโยชน์และโทษต่อมนุษย์ซึ่งอยู่ใน

แต่ละสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ อย่างน้องต้องคำนึงถึงการสูญเปล่า อันอาจจะเกิดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ระมัดระวัง

2. รักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็น และหายาก ด้วยความระมัดระวังพร้อมทั้งประโยชน์และการทำให้อยู่ในสภาพที่เพิ่มพูนทั้งด้านกายภาพ และเศรษฐกิจเท่าที่จะทำได้ รวมทั้งจะต้องตระหนักเสมอว่าการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป จะไม่ปลอดภัยต่อสภาพแวดล้อม

3. ต้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้นั้น โดยให้มีอัตราการผลิต (เพิ่มพูน) เท่ากับอัตราการใช้หรืออัตราเกิดเท่ากับอัตราตายเป็นอย่างน้อย

4. ประชากรเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องประมาณอัตราการเกิด และการเปลี่ยนแปลงของพลเมืองตลอดเวลาโดยพิจารณาจากความต้องการในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ

5. หาทางปรับปรุงวิธีการใหม่ ๆ ในการที่จะผลิตและการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพอีกทั้งพยายามค้นคว้าสิ่งใหม่ ๆ เพื่อให้ประชากรได้ใช้อย่างเพียงพอ

6. ให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อเข้าใจถึงความสำคัญ ในการรักษาความสมดุลตามธรรมชาติซึ่งต้องการทำให้สิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาพที่ดี การให้การศึกษาอาจเป็นทั้งในและนอกโรงเรียนตามความเหมาะสมกับสภาวะบุคคลเฉพาะถิ่น วัย และคุณวุฒิ เพื่อให้ประชาชนเข้าใจในหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ

7. การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ จะต้องคำนึงถึงความถูกต้องตามกาลเทศะ

8. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต้องคำนึงถึงทรัพยากรอย่างอื่น ในเวลาเดียวกันด้วยไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะทรัพยากรทุกอย่างมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

9. ในการวางแผนจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาดนั้น จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม หรือสภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติ เพราะว่าวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ ได้พัฒนาตัวเองมาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้น ๆ กล่าวโดยทั่วๆ ไป การอนุรักษ์ถือได้ว่าเป็นทางแห่งการดำเนินชีวิตเพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์เป็นอันมาก

10. ไม่มีโอกาสในการอนุรักษ์ใดที่จะประสบผลสำเร็จ นอกเสียจากผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรนั้น ๆ และใช้อย่างชาญฉลาดให้เกิดผลดีในทุก ๆ ด้านต่อสังคม มนุษย์ และการใช้ทรัพยากรให้อำนวยประโยชน์หลายๆ ด้านในเวลาเดียวกันด้วย

จากการศึกษาความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เห็นได้ว่า ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่อำนวยประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน แต่ปัจจุบัน ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายลงไปเป็นจำนวนมาก พร้อมกับการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมไปด้วย ด้วยเหตุผลว่าประชากรของประเทศเพิ่มขึ้นหรือการขยายตัวทางเศรษฐกิจก็ตาม ซึ่งมีการใช้ไม้เป็นวัตถุดิบ การปลูกสร้างบ้านเรือน การใช้สอยหรือทำไม้เป็นสินค้าได้เพิ่มมากขึ้น การสงวนป่าไม้เพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจหรือเป็นอุทยานแห่งชาติ ตลอดจนการพังทลายของดิน น้ำท่วม ล้วนเป็นสาเหตุที่จะต้องดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างจริงจังต่อไป ซึ่งการอนุรักษ์มิใช่การหวงห้าม ไม่ให้ใช้ทรัพยากรอะไรเลย แต่เป็นการใช้อย่างประหยัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด หลีกเลี่ยงการสูญเสีย และการทำลายให้มากที่สุดเพื่อการใช้ประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคตตลอดไป

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2530-2534 (สำนักนายกรัฐมนตรี 2530 : 136-167) รัฐบาลได้ตระหนักถึง ความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ว่า มีผลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนชาวไทยอย่างยิ่ง คณะรัฐมนตรีจึงได้ประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2528 ลงมติเห็นชอบในการกำหนดนโยบายป่าไม้แห่งชาติ เพื่อให้ส่วนราชการและเอกชนที่เกี่ยวข้องได้มีความเข้าใจ และร่วมมือกันปฏิบัติในการบำรุงรักษาทรัพยากรป่าไม้ของชาติให้คงอยู่ เพื่ออำนวยประโยชน์ด้านต่าง ๆ ตลอดไป ประเด็นสำคัญที่ปรากฏในนโยบายการป่าไม้แห่งชาติคือ การกำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศอย่างน้อยร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ โดยแบ่งเป็นป่าเพื่อการอนุรักษ์ร้อยละ 15 และป่าเพื่อเศรษฐกิจร้อยละ 25 โดยมีสาระสำคัญดังนี้

1. ให้มีการกำหนดแนวทางการจัดการ และการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ในระยะยาว อันจะทำให้ประเทศได้รับประโยชน์อย่างคุ้มค่าทางสังคมเศรษฐกิจ ความมั่นคงและสิ่งแวดล้อมมากที่สุด โดยเน้นให้มีการประสานกันระหว่างทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรอื่น

2. ส่งเสริมบทบาทและหน้าที่ส่วนราชการต่าง ๆ และภาคเอกชนให้มีส่วนรับผิดชอบในการจัดการ และพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน

3. ปรับปรุงระบบการบริหารงานป่าไม้ของชาติ ให้สอดคล้องกับปริมาณคุณภาพและสภาพทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

4. กำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศอย่างน้อยในอัตราร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศเพื่อประโยชน์ 2 ประการ ดังนี้

ก. ป่าเพื่อการอนุรักษ์ กำหนดไว้เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์หายากและป้องกันภัยธรรมชาติอันเกิดจากน้ำท่วม และการพังทลายของดิน ตลอดทั้งเพื่อประโยชน์ในการศึกษาการวิจัย และนันทนาการของประชาชนในอัตราร้อยละ 15 ของพื้นที่ประเทศ

ข. ป่าเพื่อเศรษฐกิจกำหนดไว้ เพื่อการผลิตไม้และของป่า เพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ในอัตราร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ

5. รัฐและภาคเอกชนจะพัฒนาพื้นที่ป่าไม้ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ และจะจัดการพัฒนาให้อำนวยประโยชน์ทั้งในทางตรงและทางอ้อมโดยสม่ำเสมอตลอดไป

6.ให้มีการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกรเพื่อลดการทำลายพื้นที่ป่าไม้

7. เพื่อก่อให้เกิดการประสานการใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างป่าไม้ และด้านทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ และทรัพยากรธรณี รวมทั้งเพื่อก่อให้กิดการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของรัฐและประชาชนในท้องถิ่น รัฐจะจัดให้มีแผนพัฒนาป่าไม้ไว้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ โดยบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

8. เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตไม้ด้วยการจัดการป่าไม้ ทั้งในระบบเลือกตัด และระบบตัดหมดตามหลักวิชาการ โดยเฉพาะในระบบตัดหมดนี้เมื่อตัดแล้วให้ปลูกทดแทนในพื้นที่ถูกตัดทันที

9. เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ และการป้องกันภัยอันเกิดจากสิ่งแวดล้อม รัฐจะต้องเร่งรัดปรับปรุงการวางผังเมือง และกำหนดพื้นที่ป่าไม้ให้แน่นอน เพื่อกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินสำหรับใช้เป็นที่อยู่อาศัย พื้นที่ประเภทชนบทและพื้นที่เกษตรกรรมในแต่ละจังหวัดที่แน่นอนเพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้

10. ให้มีคณะกรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ โดยมีกฎหมายจัดตั้งคณะกรรมการดังกล่าวเป็นการถาวร ให้มีหน้าที่วางนโยบายกำกับดูแลการบริหารทรัพยากรป่าไม้ของชาติตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายหนึ่งกฎหมายใดโดยเฉพาะ

11. เพื่อเป็นการปลูกฝังให้ประชาชนมีความรู้สึกรักและหวงแหน รู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างประหยัด รัฐจะต้องให้ความรู้ สร้างทัศนคติ ความสำนึก ความรู้สึก และทักษะแก่ประชาชนเกี่ยวกับผลประโยชน์ที่จะได้รับจากทรัพยากรป่าไม้ และผลเสียจากการตัดไม้ทำลายป่า การใช้สอยไม้อย่างฟุ่มเฟือย จัดให้มีการเผยแพร่ความรู้และความเข้าใจแก่ประชาชนเกี่ยวกับความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ที่มีต่อส่วนร่วม

12. ให้มีการพัฒนาด้านป่าไม้ โดยส่งเสริมการปลูกป่าภาคเอกชนและภาครัฐบาลเพื่อใช้ภายในประเทศและประโยชน์ในการอุตสาหกรรมโดยส่งเสริมให้มีการส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศ การปลูกป่ารายย่อยเพื่อประโยชน์ใช้สอยในครัวเรือน

13. สนับสนุนให้มีโรงงานอุตสาหกรรมแบบต่อเนื่อง และโรงงานเยื่อกระดาษเพื่อนำทุกส่วนของไม้มาใช้ประโยชน์และส่งเสริมให้มีการใช้วัสดุอื่นทดแทนไม้

14. ให้มีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย เพื่ออำนวยผลให้มีการรักษาและเพิ่มทรัพยากรป่าไม้

15. ให้มีการตั้งสถาบันวิจัยป่าไม้ระดับชาติ เพื่อดำเนินการวิจัยด้านป่าไม้แล้วนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

16. เพื่อลดการนำเข้าน้ำมันเชื้อเพลิง จึงให้มีการใช้ไม้เพื่อพลังงานโดยมีการปลูกป่าเพื่อเป็นแหล่งพลังงาน

วิธีอนุรักษ์ (Method of conservation) มีอยู่หลายวิธี การจะเลือกปฏิบัติแบบใดนั้นย่อมอยู่กับการพิจารณาว่าวิธีใดจะเหมาะสม และได้ประโยชน์มากกว่าหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญมีดังนี้ (ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่กรมป่าไม้ 2532:5)

1. การถนอม (Preservation) เป็นเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อพยายามรักษาทั้งปริมาณและคุณภาพให้ยืนยงคงอยู่ต่อไปนานเท่านาน โดยการพยายามใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพที่สุดเท่าที่จะทำได้

2. การบูรณะซ่อมแซม เป็นการบูรณะซ่อมแซมทรัพยากรธรรมชาติ ที่ได้รับความเสียหายให้มีสภาพเหมือนเดิมหรือเทียบเท่าของเดิม เช่น บริเวณป่าไม้ที่ถูกทำลายผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องหากล้าไม้หรือเมล็ดไปปักชำหรือหว่านลงไป เพื่อทำให้พื้นที่ป่าแห่งนั้นกลับคืนสู่สภาพเป็นป่าถาวรขึ้นใหม่

3. การปรับปรุงและการใช้อย่างมีประสิทธิภาพ มากกว่าการใช้ตามสภาพโดยธรรมชาติ คือ สามารถนำเอาน้ำมาหมุนกังหันเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า น้ำที่หมุนกังหันแล้วจะส่งไปเพื่อใช้ในการชลประทาน

4. การนำมาใช้ใหม่ (Re-use) แทนที่จะเก็บไว้เฉย ๆ ให้เสื่อมราคาหรือ ผุพังสนิมขึ้น เช่น เอาถังน้ำมันไปทำความสะอาดและทำเป็นที่ใส่ขยะ ทำถังปลูกต้นไม้ หรือนำเอาสังกะสีมาเข้าเตาหลอมใหม่ก็จะกลายเป็นโลหะที่จะแปรสภาพ ใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้

5. การใช้สิ่งอื่นทดแทน (Substitution) ทรัพยากรธรรมชาติบางอย่างสามารถที่จะนำมาใช้ทดแทนกันได้ เช่นใช้กระเบื้องมุงหลังคาแทนสังกะสี การใช้พลาสติกมาสร้างชิ้นส่วนรถยนต์แทนเหล็ก เช่น บังโคลน ฯลฯ เป็นต้น

6. การคิดค้นประดิษฐ์ของเทียมขึ้นมาใหม่ (Artificial) เช่น การผลิตยางเทียม ไหมเทียม ขึ้นมาใช้เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยง การทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังจะหมดไป หรือลดน้อยลง

7. การสำรวจค้นหาทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มเติม เช่นการสำรวจค้นหาน้ำมันในอ่าวไทย ทำให้ค้นพบแก๊สธรรมชาติเป็นจำนวนมากพอที่จะลงทุนขุดมาใช้ได้

ทรัพยากรป่าไม้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรอื่น ๆ เช่น ดิน แร่ธาตุ น้ำ สัตว์ และมนุษย์ อย่างใกล้ชิด กล่าวคือ ทรัพยากรป่าไม้จะอำนวยประโยชน์แก่ ประชาชนทั้งทางตรงได้แก่ ปัจจัยสี่ และประโยชน์ทางอ้อม ได้แก่ การรักษาสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้สืบเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรเป็นไปอย่างรวดเร็ว ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทางด้านการเกษตร จึงทำให้มีความต้องการที่ดิน ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการประกอบอาชีพมากขึ้น เมื่อประเทศมีการพัฒนาขึ้น ภาวะทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนไป มีการส่งเสริมการผลิตและอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดปัญหาการผลิตและอุตสาหกรรม ผลจากการใช้ทรัพยากรป่าไม้และที่ดินไม่เหมาะสม ก่อให้เกิดปัญหาการขาดสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีผลกระทบในทางเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงของชาติ (กรมป่าไม้, 2532:1)

นิวัติ (2533 :173) ได้ระบุไว้ว่า ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง สังคมของต้นไม้และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายตลอดจนทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมนั้นที่มีผลทำให้ป่าไม้สามารถอำนวยประโยชน์ในทุก ๆ ด้านแก่สังคมของมนุษย์

อุทิศ (2536:48-51) ได้กล่าวถึงคุณค่าของป่าไม้มีอยู่มากมายหลายด้าน ทั้งที่เป็นคุณค่าที่เห็นได้อย่างชัดเจนและเป็นประโยชน์โดยตรง (direct values) และคุณค่าบางอย่างที่เห็นได้ยากหรือเป็นผลประโยชน์ทางอ้อม (indirect values) แม้ว่าคุณค่าของป่าไม้มีอยู่อย่างมากมายแต่คนทั่วไปทั้งที่อยู่ใกล้ชิดป่าและห่างไกลป่ามักมองข้าม ทั้งนี้อาจเนื่องจากเคยได้ใช้มาจนเคยชินและประโยชน์บางอย่างเป็นประโยชน์ส่วนรวมและห่างไกลตัว ด้วยการเห็นแก่ตัวและผลประโยชน์เฉพาะบุคคล การทำลายทรัพยากรป่าไม้อย่างรุนแรงจึงก่อตัวขึ้นจนเป็นการยากต่อการหยุดยั้ง ซึ่งในปัจจุบันการใช้ประโยชน์ป่าไม้เกือบทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทยได้ยึดแนวทางการอนุรักษ์เป็นหลัก ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ป่าได้ลดลงจนอยู่ในขั้นวิกฤตไม่สามารถบริการสิ่งต่าง ๆ ให้แก่มนุษย์ได้ตามที่ต้องการและยังก่อผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อมจนเป็นปัญหาต่อ สังคมมนุษย์ แนวทางการอนุรักษ์นั้นโดยทั่วไปมีระดับความเข้มข้นของการใช้หลายระดับ นับตั้งแต่ไม่ใช้เลย อันได้แก่การรักษา (preservation) ไปจนถึงการใช้ให้ได้ผลทางเศรษฐกิจสูงสุดและตลอดไปโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์อื่น (active management)

เบญจวรรณ (2538:4)ทรัพยากรธรรมชาติเป็นรากฐานในการผลิตและการบริโภคของมนุษย์ เป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยการผลิตและการบริโภค มนุษย์รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ อย่างไรก็ตามทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ต่างสามารถหมดไปได้และทรัพยากรบางอย่างสามารถทดแทนได้เช่นกัน การใช้ทรัพยากรต่าง ๆ โดยไม่คำนึงถึงปริมาณที่จะคงอยู่ในอนาคต มีผลให้อนุชนรุ่นหลังมีทรัพยากรเหลือใช้ในปริมาณที่น้อยลง ทำให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่แร้นแค้นยากลำบากกว่า

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University